

71435971-7	01/2020	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 1	1/9	22.47x22.15
טהרה וקהילה בעת העתיקה - מאת יאיר פורסטנבר - 25910					

להוציא את הנפטר מהאדמה אחרי שנה, להכניס אותו לתיבה קומפקטית, ולהניח אותו לצד קרוביו שנפטרו: יוזמה חדשה שמבוססת על שיטות הקבורה שנהגו פה בעבר עשויה לפתור את מצוקת בתי העלמין. הרבנים מאשרים, הפוטנציאל הכלכלי אדיר, ויש כבר אפילו מתנדבים

צביקה קליין

18

דיוקן
מקור ראשון

גיליון 1169 | ו' בטבת תש"ף | 3.1.2020

המתן העצמתי

עיבוד תמונה רינה נקונצ'ני

מקור ראשון - דיוקן	01/2020	71435967-2	עמוד 18	2/9	26.84x30.22
טירה וקהילה בעת העתיקה - מאת יאיר פורסטנבר - 25910					

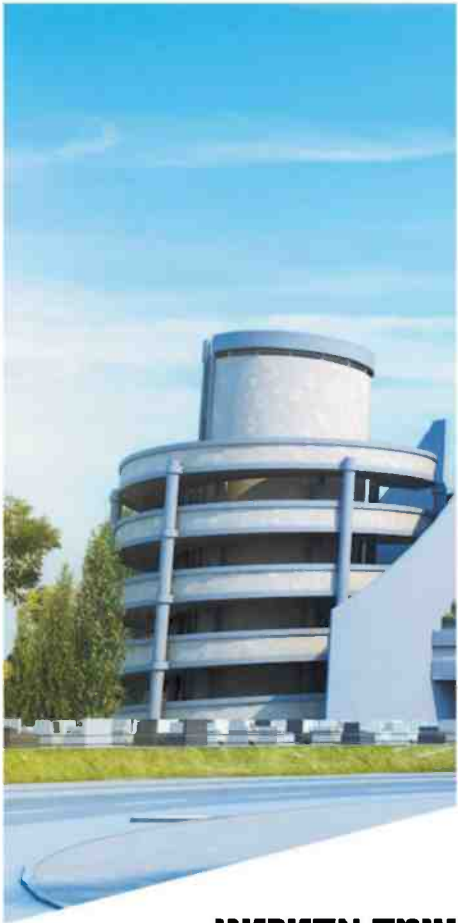
הדמיה: אדריכל אלישע מור

23.94x20.97	3/9	עמוד 19	מקור ראשון - דיוקן	01/2020	71435966-1
טהרה וקהילה בעת העתיקה - מאת יאיר פורסטנבר - 25910					

הבעיה נפטרה

רגע לפני ששטחי הקבורה יאזלו, ואפילו בנייני הקומות המוקמים בבתי העלמין לא יוכלו לספק את הביקוש, חברו יחד רב, חוקר תלמוד ומתכננת ערים כדי לקדם רעיון מהפכני. ב"קבורת ארץ ישראל" שהם מציעים, המתים יוצאו מהאדמה אחרי שנה ושרידיהם יוכנסו לתיבה קומפקטית, ויאוחסנו לצד קרוביהם שנפטרו. ברגע הראשון זה מזעזע, ברגע השני זה נשמע הגיוני, ברגע השלישי מתברר שזה גם עונה לכל דרישות ההלכה. ויש כבר אפילו מתנדבים

צביקה קליין

עומק אסטרטגי

מנהרות, בנייני קומות ועכשיו גם קבורת העצמות בתיבה קטנה: הכירו את המיזם המהפכני שיפתור את המחסור החריף בשטחי קבורה

צביקה קליין | 18

71435969-4	01/2020	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 20	4/9	26.58x33.29
טהרה וקהילה בעת העתיקה - מאת יאיר פורסטנבר - 25910					

בוקר חורפי, במלאת שנה למותו של יהושע הלוי, עלו אל קברו כמה בני משפחה ומכרים. שני בניו אמרו קדיש, וחברים טובים העלו באופן ספונטני זיכרונות וסיפורי על מעלותיו של הנפטר. מי שבלט בהיעדרו היה הנפטר עצמו: הקבר שסביבו התאספו מוקיריו היה פתוח וריק לחלוטין. כעבור כמה דקות הצטרף אליהם הקברן, נושא ביראת כבוד תיבה חתומה היטב, כ־60 סנטימטרים אורכה ו־30 סנטימטרים רוחבה. שמו של אבי המשפחה היה חקוק עליה, וכן תאריך לידתו ופטירתו. החבורה הדוממת הלכה אחרי הקברן, שהניח את התיבה ובה עצמותיו של הנפטר בתוך חדרון קטן, לצד כמה תיבות דומות. יהושע הלוי נאסף אל אבותיו, אמותיו וכמה מאחיו.

לאוזן היהודית האורתודוקסית, שהורגלה במושגים כמו "כבוד המת" ומנגד "חילול קברים", התיאור העתידי – דמיוני הזה נשמע מוזעזע – אך מתברר כי מתחתיו ניצבים יסודות הלכתיים והיסטוריים איתנים. כעת יש מי שמציעים לשוב אל מנהג "ליקוט העצמות", כדי לפתור את המחסור החריף בשטחי קבורה. כל ירושלים מוקפת במערות ובהן גלוסקמאות, אומר ד"ר יאיר פורסטנברג, המתמחה במחקר ההלכה הקדומה והתפתחות ספרות חז"ל. הוא מציג לי תמונה של המשטח שעליו היו קוברים את המתים בשנה הראשונה, ותמונות של הגלוסקמאות, ארונות קטנים שבתוכם הונחו העצמות לאחר שהוצאו מקברן הראשון. "יש שקוראים לשיטה הזו 'קבורה משפחתית', אנחנו קוראים לה 'קבורה שנייה'. אפילו אמירת הקדיש במשך שנה קשורה לתפיסה שמאחורי הקבורה הזו. בשנה הראשונה, כל עוד הנפטר לא הגיע ל'מנוחה האחרונה' שלו, הוא עומד לדין בשמיים וצריך להתפלל עליו. לכן יום ליקוט העצמות מוגדר על ידי חז"ל לפי אחת הדעות כיום של שמחה".

"היום כמעט בלתי אפשרי שאנשים ייקברו ליד ההורים שלהם, שלא לדבר על סבא או סבאדבא", אומר הרב רפי אוסטרופ מאלוף־שבות. "כדי לעשות את

צילום: חרים צחי

"משוגעים לדבר שרואים כאן משימה לאומית". אילת קראוס, ד"ר יאיר פורסטנברג והרב רפי אוסטרופ

ד"ר יאיר פורסטנברג: "חקימים בניינים שיהיו מסוגלים להחזיק את משקל הגופות בעת הקבורה ואת האנשים המשתתפים בלוויה - אך במשך רוב ימות השנה אף אדם לא מסתובב שם, והמשקל של החתים הולך וקטן עם הזמן. החוויה הכי קשה בעיניי בקבורה כזו, היא שאתה לא חוזר לאדמה. כתוב 'כי עפר אתה ואל עפר תשוב', לא 'אל קונסטרוקציה מבטון תשוב'"

זה צריך מיליון שקל לשמירת הקרקעות הרלוונטיות. הפרדוקס הוא שתחלת חיים של קבר היא חמישים שנה לכל היותר. הדי מי עולה לקברי הבנים והבנות, הנכדים והנכדות שהכירו את סבא או סבתא – ולרוב זהו. אדם שלא הכיר את הנפטרים, לא ייסע פעם בשנה לבית הקברות, יהיה איפה שיהיה. ב'קבורת ארץ ישראל' שאנחנו מציעים, אם אני ואבא שלי נהיה קבורים באותו המקום, בני המשפחה ימשיכו לבקר שם עוד שנים רבות, וגם הם עצמם יוכלו להיקבר בסמיכות.

"סבא וסבתא שלי קבורים בבית עלמין בנתניה. פעם זה היה במרחק עשרים דקות מהעיר, היום זה כבר בתוך אחת השכונות, הבתים ממש משיקים לבית הקברות. הילדים שלי לא יעלו לשם אחרי שאמות, הקברים האלה כבר לא יהיו חשובים לאף אחד, אבל הם ימשיכו לעמוד לנצח על ארבעה מטרים רבועים של גודל"י יקר. זה בא על חשבון דירות של הדורות הבאים. גם בתי הקברות הרוויים החדשים יוותרו כפי שהם לעולמי עד. אנחנו היום 7 מיליוני יהודים בארץ, וזה אומר שבעוד מאה שנה יהיו כאן עוד 7 מיליוני קברים".

מי שחברה את החוטים והחלה להניע את היוזמה החדשה היא אילת קראוס, מומחית לתכנון ערים. "במשך שנים אני רואה איך בית העלמין בכניסה לירושלים גדל וגדל", היא אומרת. "במקום 'ברוכים הבאים', העיר מברכת את הבאים בשעריה ב'דע לאן אתה הולך'. פתאום נפל לי האסימון: הבנתי שההתחדשות והתחלופה

העומדות בבסיס הדיאן־איי העירוני, לא קיימות בבתי עלמין. בכל בית מגורים נכנס בשלב מסוים דייר חדש. כך גם בגן ילדים – יש מבנה אחד, והאוכלוסייה מתחלפת כל שנה. כשמדובר בקברים, אף אחד לא הולך לשום מקום.

"בעיניי, לא ייתכן שבמסגרת התכנון העירוני עוסקים בכל התחומים כדי לשפר את המחיה, את איכות הסביבה ואת הקהילתיות, אך יש נושא אחד שאסור לגעת בו – בתי הקברות. הרי אנשים ימשיכו למות, וכבר עכשיו יש מצוקה של מקום. למעשה, אם כל מי שגר בירושלים יקבל בה חלקת קבר, בעוד כמה עשורים בית העלמין יהיה גדול יותר מהעיר עצמה. אז למה לא לייצל את השימוש בקרקע?"

"חברנו פה כמה משוגעים לדבר", מוסיף הרב אוסטרופ. "כל אחד מביא את התרומה שלו: אילת בתכנון, יאיר בהיבט האקדמי ואני סביב הנושא ההלכתי והחברה קדישא שאני עומד בראשה. כולנו עושים זאת בהתנדבות גמורה, מכיוון שאנחנו רואים כאן משימה לאומית".

הפרדוקס של הגופה

מצוקת הקבורה היא תופעה מוכרת בעולם המערבי כולו, ופעמים רבות היא נלווית למצוקת הדיוור. מכיוון שהמעבר מחיים למוות הוא חד־כיווני, בתי העלמין זקוקים לעוד ועוד מטרים רבועים של קרקע, ואלה הולכים ואוזלים, הולכים ומתייקרים. מדינות רבות כבר

צילום: משה מילר - לט"ח

71435968-3	01/2020	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 21	5/9	25.86x32.88
טהרה וקהילה בעת העתיקה - מאת יאיר פורסטנבר - 25910					

לאותה בעיה. זהו בית עלמין תת־קרקעי, מערכת מנהרות קבורה באורך של קרוב לשני קילומטרים, עם קיבולת של 24 אלף קברים. העלות: 300 מיליון שקלים. בירושלים מובאים למנוחות מדי שנה כ־3,500 איש, מה שאומר שגם המנהרות האלה יכולות להגיע בתוך שנים אחדות לתפוסה מלאה.

אך בשנים האחרונות הולכת ומתגבשת יוזמה נוספת, זולה בהרבה, שיכולה לעצור את הצמיחה המואצת של בתי העלמין בלי להזדקק לפעולות הנדסיות יקרות בדמות בנייה לגובה או חפירה לעומק. "קבורת ארץ ישראל" היא לכאורה מהפכנית ואינה דומה לקבורה ההלכתית המוכרת לנו, אך מתברר כי היא הייתה נהוגה כאן בימי בית שני והלאה, הרבה לפני שצצו כאן ערים

אילת קראוס: "במשך שנים אני רואה איך בית

העלמין בכניסה לירושלים גדל וגדל. במקום 'ברוכים

הבאים', העיר מברכת את הבאים בשעריה ב'דע לאן

אתה הולך'. פתאום נפל לי האסימון: ההתחדשות

והתחלופה העומדות בבסיס הדי־אן־איי העירוני, לא

קיימות בבתי עלמין. אף אחד לא הולך לשום מקום"

ימשיך לעמוד לנצח על נדל"ן יקר. בית הקברות טרומפלדור בתל אביב

החליטו לספק לאזרחיהן קברים לתקופת זמן מוגבלת בלבד, שבסופה מופונים הנפטרים למעין קבר אחים. כך נהוג למשל בצרפת – מה שגורם לרכים מהיהודים שם, בפרט בעלי האמצעים שביניהם, להטיס את גופות יקיריהם לישראל כדי להעניק להם מנוחת עולמים, באופן מילולי.

כאן בארץ מנסות הרשויות למצוא פתרונות שישלבו בין חיסכון בקרקע לבין דרישות ההלכה, והתוצאה היא פרויקטים הנדסיים שונים ומשונים שצומחים בבתי הקברות. בבית העלמין ירקון שבפאתי פתח־תקווה עומדים לקום עשרה בנייני ענק, שלושה מתוכם יושלמו עד סוף שנת 2020. לא פחות מ־100 אלף בני אדם אמורים להיקבר בהם בשיטת "סנהדרין": הנפטר מוכנס לכוך בתוך הקיר, ולאחר מכן אנשי החברה קדישא ממלאים את החלל בשקי עפר. הפתח נסגר באמצעות פלטת שיש, המשמשת גם כמצבה. במקומות אחרים בארץ נחצבים קברים במדרון, זה מעל זה; מי שיבקר בבית הקברות יראה מולו קיר ובו כוכים רבים, שלמעשה נכנסים אל תוך אדמת ההר. קברים קרומים רבים שנחשפו ברחבי הארץ מעידים שכך נהוג היה לטמון את המתים לפני אלפיים שנה. החיסכון בשטח הוא משמעותי, אך העלות הכוללת של הקמת המבנים בבית העלמין ירקון היא עצומה – כמיליארד שקלים.

מתחת להר המנוחות בירושלים נחנך לפני כחודשיים מיום בשם "מנהרות עולם", שנועד לתת מענה אחר

השלט בכניסה נאמר 'נא לשמור על קדושת המקום'. במשך שנים זה הטריד אותי: איך מקום שמיועד לקבורת מתים, שהם שיא הטומאה, יכול להיות קדוש? מה קדוש בבית קברות?"

הרב אוסטרוף מבקש להסביר את השימוש במונח קדישה בוקשר של בתי עלמין: "זה לא במונח של Holy, אלא של חדרת קודש. יש לבית הקברות מעמד מיוחד ביהדות – מקום שאסור לשחק בו, שצריכים להיות שם בחדרה תמידית". ועם זאת, הוא מסכים כי יש פרדוקס ביחסה של היהדות למתים: "אנחנו תמיד מחנכים שהנשמה היא החשובה, והגוף הוא רק נרתיק שמחזיק אותה בעולם הזה. לכאורה, כשהנשמה עוזבת את הגוף, הוא אמור להיות חסר משמעות. ובכל זאת, לנו ולהלכה אכפת ממנו".

הרב אוסטרוף עצמו לא היה מודע במיוחד למצוקת הקבורה לפני שהחל לנהל את החברה קדישא של גוש עציון. "פתאום התחלתי לראות את הבעיה שכל חברות הקדישא בארץ מתמודדות איתה, והבנתי שצריך כאן משהו אחר". בהכירו את הסוגיות התלמודיות המתארות את הקבורה בימי התנאים והאמוראים, הוא הגיע למסקנה ששם נמצא הפתרון.

"באותם ימים המתים לא נטמנו באדמה, אלא במערה. אחרי פרק זמן מסוים, שנה ככל הנראה, היו אוספים את העצמות לתוך גלוסקמה שאורכה היה כאורך עצם השוק של אדם. את הגלוסקמה הזו היו מניחים שוב במערה בצורה מסודרת, יחד עם גלוסקמאות נוספות, ועל המשטח היה אפשר לקבור את הנפטר הבא. את העצמות נהגו ללקט סמוך לערב, ובני המשפחה הקרובים היו נוהגים באותו יום מנהגי אבלות הדומים ל'שבעה'". "בימי בית ראשון היו ככל הנראה אוספים את העצמות וקוברים אותן ב'מאספה', חדר שהיה משותף למשפחה או קבוצה", מעיר פורסטנברג. "עניין הקבורה בגלוסקמאות התפתח בהמשך, בימי בית שני".

קראוס הייתה זו שיזמה פנייה לרשויות, בניסיון לשכנע אותן לשנות רפוסי חשיבה סביב הקבורה. לדבריה, מי שאמור להיות אחראי על נושאים כאלה הוא מנהל התכנון, המופקד על תמ"א 19 – תוכנית מתאר ארצית שקובעת הוראות להכנת תוכניות לבתי עלמין. "בררך כלל מנהל התכנון קובע מה ייעשה בקרקעות בארץ", אומרת קראוס. "נושא הקבורה הוא יוצא דופן, כי בפועל, אנשי החברה קדישא הם אלה שמחליטים. אני חלילה לא מבקרת אותם ואת עבודתם החשובה, אך במקרה הזה הם גם בתפקיד היום וגם בתפקיד הקבלן. הם רוצים לייצר עוד ועוד שטחי קבורה, ומצד שני מנהל התכנון אומר להם 'תצטופפו'. לכן כעת הם נאלצים לבנות לגובה.

"נפגשתי עם רונית מזר, מנהלת אגף בכיר לתכנון ארצי במנהל התכנון, והצעתי לקדם תהליך תכנוני־הלכתי כדי לפתח צורת קבורה מקיימת יותר, שמייצלת את השימוש בקרקע, מצמצמת את המופע הנופי של בתי הקברות ועולה פחות לנקברים ולמשלמי המיסים. הרי משנעים היום מאות אלפי מטרים מעוקבים של עפר מוקברים שנחפרים. בסיכום הפגישה נאמר לי שיש טעם להמשיך לקדם את העניין רק אם אביא הצעה לשיטת קבורה בצפיפות של לפחות 1,500 נפטרים לדונם. דרישה נוספת הייתה שהרב יעקב רוז'ה (רב העיר בתיים, חבר מועצת הרבנות הראשית ומומחה בתחום הקבורה ויהוי חללים – צ"ק) ייתן חוות דעת הלכתית המאשרת את השיטה. במשך שבוע הסתובבתי בזנב מקופל בין הרגליים, ואז החלטתי ליצור קשר עם הרב יובל שרלו. ראיתי בו שותף אידיאולוגי לקידום הרעיון של בית עלמין הלכתי־מקיים, והוא הציע לכנס במשרדי ארגון צהר 'שולחן עגול' בנושא הקבורה".

בריון שארגן הרב שרלו פגשה קראוס לראשונה את הרב אוסטרוף ואת ד"ר פורסטנברג. השלושה גיבשו יחד הצעה לשיטת קבורה דומה בעיקרה למנהג מימי התלמוד: בשלב הראשון ייטמן הנפטר באדמה, כמקובל ב"קבורת שדה", אך לקבר יוכנסו גם חומרים מיוחדים שתפקידם לפרק את הרקמות. מקום מנוחתו של הנפטר יסומן בצורה ברורה, אך ללא מצבה. כעבור שנה הקבר ייפתח, העצמות ילקטו יחד עם האדמה שתחתיהן, ויוכנסו לארון קטן. את הארון הזה יציבו בתוך מבנה או מערת קבורה שנבנתה במיוחד, ואם המשפחה תבקש – יישמר שם מקום לקרובים נוספים. הנפטר אמנם לא יזכה למצבת אבן זקופה, אך על הגלוסקמה אפשר יהיה לכתוב לו "נפש" – הטקסט שהיה נכתב על מצבה רגילה. ביום השנה תעלה המשפחה לקבר החדש, לאמירת קריש ותפילות לעילוי נשמת הנפטר. "בתלמוד מסופר

צילום: משה שי - פלאש 90

71435970-6	01/2020	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 22	6/9	26.25x32.16
טהרה וקהילה בעת העתיקה - מאת יאיר פורסטנבר - 25910					

הרב רפי אוסטרופ: "הגיע אליי תושב גוש עציון שביקש רישיון מיוחד כדי להיקבר בחצר הבית שלו. 'אני לא רוצה להיקבר בקיר', אמר לי. כשהראיתי לו את המקורות שמסבירים את עקרון הקבורה שאנחנו מציעים, הוא השתכנע. אני מאמין שנשכנע את גדולי הדור החרדים, ולבסוף את הציבור. אפשר לחגמל את מי שייקבר ככה"

< למשל על רבי אלעזר בן רבי צדוק, שאביו ציווה עליו להעביר אותו אחרי מותו מהשוחה אל הארזים – כלומר מהמסעדה לתיבת עץ", אומר הרב אוסטרופ. "כולם מסכימים שעל פי ההלכה אפשר לקבור בצורה כזו, אז למה שלא נעשה זאת כיום?"

"בני המשפחה שלי מכירים את הסיפור הזה, כי ככה גם אני אמרתי להם", אומר פורסטנברג. "אני לא רוצה לתפוס מקום מיוחד".

לעבור תהליך פסיכולוגי

ב־2015 קיימו השלושה ביד יצחק בן-צבי בירושלים כנס בנושא ליקוט עצמות. "זו הייתה הפעם הראשונה שהנושא קיבל פומביות שכזו", אומר הרב אוסטרופ. במשתתפים היו הרב רוז'ה, הרב הראשי לירושלים אריה שטרן, אנשי אקדמיה, נציגי חברה קדישא והיסטוריונים. "טוביה שגיב, האדריכל של בית העלמין ירקון, אמר שם שאנחנו עומדים בפני קטסטרופה, כיוון שאין לנו

מקום לכל הנפטרים שיהיו בשנים הקרובות", מספר פורסטנברג. "הבנו שבכירי החברה קדישא צריכים למצוא בדרך כלל מקורות מימון חיצוניים, ואילו אנחנו באנו עם הצעה שאמורה לסייע להם לחסוך".

אוסטרופ, כמנהל חברה קדישא, אומר כי הצוות שלו מוכן לעשות זאת. "יצטרכו למצוא מקור תקציבי ולקיים הכשרות, אבל יחסית להשקעה שנדרשת היום, זה כסף קטן".

כיום המדינה מעבירה לחברות הקדישא כספים שאמורים לכסות את התשלום לקברנים ולרבנים שנושאים הספר, וכן את תחזוקת בתי הקברות. "המדינה לא אמורה לממן בנייה בבתי העלמין, אך בפועל היא עושה זאת כדי לתת מענה למצוקת הקבורה", אומר הרב אוסטרופ. "מדובר במיליארדי שקלים שיוצאים מכיסם של האזרחים – ועדיין אנשים נדרשים לשלם עשרות אלפי שקלים אם הם רוצים לבחור לעצמם את מקום הקבורה. בתקשורת נהוג להציג את החברה קדישא

"כולם מסכימים שלפי ההלכה אפשר לקבור כך, אז למה שלא נעשה זאת?". הדמיית "קבורת ארץ ישראל". מימין: הדמיית החלל מבפנים

כ'אנשים הרעים שלוקחים הרבה כסף', אבל המדינה גוררת אותם למצב הזה, כי בלי ההכנסה הנוספת הם לא יוכלו לפתח עוד שטחי קבורה".

חוק שירותי הדת היהודיים מסמך את שר הדתות לקבוע "תעריף בסיסי" שייגבה מכל המעוניין לרכוש לעצמו חלקה בבית העלמין הקרוב למקום מגוריו. המשרד לשירותי דת מפרסם מחירון מפורט, שמשתנה על פי מקום המגורים וחברות הקדישא השונות האחרות על הקבורה בכל מקום. אורח שמבקש להיקבר בבית עלמין ביישוב אחר, יידרש כבר לשלם תעריף גבוה יותר.

באתר של המשרד יש גם מחשבון, שבאמצעותו תוכלו לבדוק כמה יעלה לכם התענוג של הזמנת קבר בעורכם בחיים. ירושלמים שמבקשים לקנות קבר בעירם ולהבטיח לעצמם "קבורת שדה", ייאלצו לשלם 14,410 שקלים. אם מדובר בשריון של חלקה צמודה לקבר אחר, תינתן לרוכש הנחה של 20 אחוזים. ויש אופציה לחיסכון נוסף: מי שמסכים להיקבר מעל בן חוג שנפטר לפניו, יזכה בהנחה של 36 אחוזים, פעמיים ח".

בפתחתקווה התעריף הבסיסי נמוך בהרבה – 8,461 שקלים לקבורת שדה, והנחות למי שמסתפק בקבורה רוויה. בסביון, למרבה ההפתעה, המחיר לקבורת שדה הוא 3,712 שקלים בלבד, ואדמת תל-אביב היא מהיקרות ביותר, עם 15,361 שקלים לחלקה.

לדברי פורסטנברג, בקבורת שדה ניתן להכניס פחות מ־300 קברים לדונם, והמדינה שואפת באמצעות הקבורה הרווייה להגדיל את המספר הזה ל־1,000; על פי התכנון האדריכלי שמציעים יומי "קבורת ארץ ישראל", ניתן יהיה לקבור קרוב ל־3,500 נפטרים בדונם אחד. העלות תהיה נמוכה מאוד, יחסית: בין 750 ל־1,000 שקלים לאדם בלבד. המחיר הזה יכלול גלוסקמה מעוצבת עם שם הנפטר ושקסט בהתאם לבקשת המשפחה. את בניית "גורדי השחקים של הקברים" הוא רואה

צילום: הדס פרוש - פלאש 90

א משוכנע שהפרויקט הנועז יתקבל בציבור. מנכ"ל המשרד לשירותי דת עודד פלוס

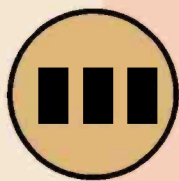
71435974-0	01/2020	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 23	7/9	26.43x32.58
טהרה וקהילה בעת העתיקה - מאת יאיר פורסטנבר - 25910					

שטח מת: השיטות, הצפיפות ועלות החפירה והבנייה

קבורת שדה

לכל נקבר חלקת קרקע משלו.

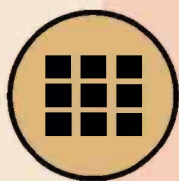
מספר קברים לדונם: כ־270
עלות: 500-6,000 שקלים

קבורת סנהדרין (קומות)

בשיטה זו נבנים אולמות קבורה שבקירותיהם כוכים, כדוגמת קברי הסנהדרין שנחשפו בכמה מקומות בארץ. הנפטר מונח על מיטה מיוחדת ומוכנס לכוכ.

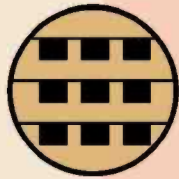
מספר קברים לדונם: כ־1,300
עלות: 4,000-6,000 שקלים

קבורת רמה

מבנה רב־קומות, כאשר בכל קומה אפשר לטמון את הנפטר בקבורת שדה או בקבורה זוגית משפחתית.

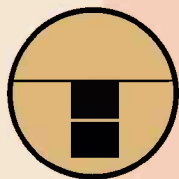
מספר קברים לדונם: כ־1,500
עלות: 10,000-12,000 שקלים

קבורת מכפלה

"קבורה זוגית" בעומק הקרקע. הנפטר הראשון נטמן בתחתית הקבר, ומכוסה באבני הגולל ובעפר. הנפטר השני ייטמן על גביהם.

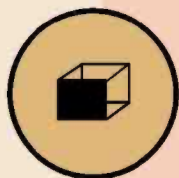
מספר קברים לדונם: כ־550
עלות: 8,000-10,000 שקלים

קבורת ארץ ישראל

הנפטר ייטמן בקבורת שדה למשך שנה, ולאחר מכן ייערך "ליקוט עצמות". השרידים יוכנסו לגלוסקמה שתוצב במבנה או מערת קבורה.

ניצול קרקע: 3,480 נפטרים לדונם
עלות: 750-1,000 שקלים

הדמיות: אדריכל אלישע מור

כמופרכת מבחינה כלכלית, בפרט כשמדובר במבנים שאמורים להחזיק מעמד לנצח. "למעשה, יידרשו אינסוף משאבים לצורך תחזוקה וגינון. מקימים את

הבניינים האלה כך שיהיו מסוגלים להחזיק את משקל הגופות בעת הקבורה ואת האנשים המשתתפים בלוויה – אך בפועל, במשך רוב ימות השנה אף אדם לא מסתובב ליד הקבר, והמשקל של המתים הולך וקטן עם הזמן. התוצאה היא מערך הנרסי מיותר של בניינים מבטון, שאינם נעימים ובכל זאת הם יקרים להחריד. החוויה הכי קשה בעיניי בקבורה כזו, היא שאתה לא חוזר לאדמה. כתוב 'כי עפר אתה ואל עפר תשוב', לא 'אל קונסטרוקציה מבטון תשוב'."

"לדברי קראוס, גם בחפירת מנהרות הקבורה אין היגיון כלכלי. "חמש שנים אחרי הפטירה, מגיעים לקבר אולי עשרה אנשים פעם בשנה. ואחרי 25 שנה, מי מגיע? ובכל זאת, הקימו קונסטרוקציה שנועדה להחזיק אוויר במשך מאות שנים."

אוסטרופי: "אני מעריך את הנגיה שחור, מנכ"ל חברה קדישא קהילת ירושלים, על החשיבה מחוץ לקופסה ועל האומץ לבנות את המנהרות; הרי לך תרע אם אנשים יסכימו לקבור את מתיהם שם. אבל אם בירושלים יש קרוב למיליון אזרחים, בחמישים השנים הבאות תצטרך בשבילים חצי מיליון קברים. יש למישהו מושג כמה יעלה לבנות מנהרות בהיקף כזה?"

לאחר שהציגו את הרעיון של קבורת ארץ ישראל, פירסם הרב רוז'ה פסק הלכה בנושא. "מנהג ליקוט העצמות מעולם לא נאסר, ומשהחמירה מצוקת הקרקע, ייתכן שיש לחזור אל מנהג הקבורה הישן", כתב. עוד ציין הרב רוז'ה כי "מצוקת הקרקעות והקבורה כבר הביאה לשינוי המנהג מקבורת שדה רגילה לקבורה רוויה

ורבודה". הרב אוסטרופי פנה גם לרב דב ליאור, רבה של קריית-ארכע, ששמע את פרטי המתווה והשיב כי "הפתרון שהצעת אמיתי, נכון ומכובד, ואני מקווה מאוד שהדברים יתקבלו על ידי כל הנוגע בדבר ועל ידי כל החרד לכבוד החיים ולכבוד המתים גם יחד."

כדי להעביר את היוזמה לשפת המעשה, פנו השלושה לאדריכל הוותיק אלישע מור, שיצר סימולציה לבנייה נכונה ויצירתית של קבורת ארץ ישראל. לפני כמה חודשים הוצגו החומרים הללו לאנשי מנהל התכנון,

ירושלמים שמבקשים לקנות קבר בעירם ולהבטיח

לעצמם "קבורת שדה" ייאלצו לשלם 14,410 שקלים.

אם ישריינו לעצמם חלקה צמודה לקבר אחר, תינתן

הנחה של 20 אחוזים. מי שמסכים להיקבר מעל בן

הזוג שנפטר לפניו, יזכה בהנחה של 36 אחוזים,

פעמיים ח"י. תל־אביב יקרה יותר, עם 15,361

שקלים לחלקה

ולדברי קראוס, "הם היו המומים. הנה, נמצא ייעול לשימוש בקרקע, שקיבל את ברכתם של רבנים ושל מומחים. הם הבינו שזו הצעה שלא מגיעה רק מאנשי תכנון, אלא מדברת בשפה של חברות הקדישא. משם התהליך צבר תאוצה."

ביום רביעי הקרוב, 8 בינואר, יתקיים במשרדי מנהל התכנון בירושלים יום עיון שיומו השלושה, תחת הכותרת היצירתית: "העולם הבא של הקבורה – פורום איכות התכנון". בין הדוברים בכנס, שיערך בחסות המשרד לשירותי רת, יהיו רונית מור, מנכ"ל המשרד לשירותי רת עודד פלוס, הרב שרלו ועוד רבנים ואנשי מקצוע בכירים. הרבנות הראשית טרם אימצה את ההצעה, אך מקרמי המהלך שואבים עידוד מאמירה שהשמיע הרב דוד לאו בהשקפה של מנהרות הקבורה בירושלים: הרב הראשי האשכנזי אמר שם כי הגיע הזמן לחשוב ברצינות על חזרה לקבורה שהייתה נהוגה בתקופת המשנה והתלמוד. אף שהרב לא לא אמר בפירוש את המילים "ליקוט עצמות", כולם הבינו למה התכוון.

הראשונה שתציע קבורה שכזו תהיה כנראה החברה קדישא של גוש עציון, ששותפה למהלך. "גם בקיבוץ יבנה כבר החליטו שאת החלקה הבאה הם יבנו על פי <

71435972-8	01/2020	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 24	8/9	27.52x37.47
סהרה וקהילה בעת העתיקה - מאת יאיר פורסטנבר - 25910					

חשש שהיפכו לפיל לבן. מיזם הקבורה "מנהרות עולם" בגבעת שאול

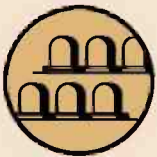
צילום: אבישן שאר יישוב

"פתרון קיצוני". אברהם מנלה, מנכ"ל חברה קדישא בתל-אביב יפו

המוכר, יש יותר סיכוי לגמישות. ואז אנחנו יכולים לומר להם ש'כולם קבורים ככה'".
על מנהרות הקבורה בירושלים אומר פלוס כי "זהו פתרון טוב, וכעת חנניה שחור מנסה לשווק אותו לעוד מקומות, בארץ ובעולם. מאחורי הרעיון הזה יש חשיבה איך לנצל את הקרקע בתכנון ובכנייה נכונה".

38,643
יהודים נפטרו ונקברו
בארץ בשנת 2017

1,250
בתי עלמין במדינת
ישראל

המנוח
ואנחנו
קרקעות מדינת
ישראל מתמלאות
בעוד ועוד קברים

יעל פי נתוני המשרד לשירותי דת

הדמיה: VIEWPOINT

חיסכון בשטח בעלות של מיליארדים. הדמיית בנייני הקבורה בבית העלמין ירקון

גם לקבורה הרוויה, היא אומרת, הציבור החרדי ונציגיו התנגדו תחילה בחריפות, אך עם השנים נאלצו לקבל אותה כעובדה מוגמרת. יחד עם זאת, ברור לה כי היוזמה תצטרך לצלוח עוד משוכות רבות. "יש כאן תהליך פוליטי ותכנוני, וגם תהליך פסיכולוגי שאנשים צריכים לעבור כדי שיסכימו להיקבר כך. אם יהיו רבנים גדולים שייקחו את זה על עצמם, אחרים יבינו שזה אפשרי".

רק עשרה אחוזים של הלכה

על אף שהמשרד לשירותי דת מעניק את חסותו לכנס שיתקיים בשבוע הבא, מנכ"ל המשרד עודד פלוס עדיין לא משוכנע כי "קבורת ארץ ישראל" תזכה להסכמה רחבה. "מוקדם מכדי לחוות דעה על קבורה שכזו, וטרם גיבשנו עמדה בנושא", אומר לנו פלוס. "הלכתית אין בעיה, כל עוד שומרים על כמה כללים, אבל קודם כול נראה אם אכן יש אנשים שמסכימים לקבור כך את יקיריהם. החשש שלנו הוא לרוץ מהר מדי – ואז להיתקע".

פלוס, שבשנים האחרונות עוסק רבות בעידוד הקבורה הרוויה, יודע לספר כי לא מעט קבוצות אוכלוסייה מסרבות לקבל אותה. "הרב רו"ה נוהג לומר כי כל נושא הקבורה מורכב מעשרה אחוזים כללים הלכתיים ברורים, ותשעים אחוז מנהגים. הרי לכל עדה או מגזר יש מנהגים משלהם, והרכה מהמנהגים האלה נולדו כתוצאה של אילוצי קרקע. יש אוכלוסיות כמו יוצאי אתיופיה, עולים מתימן או חרדים, שקשה לשנות את התפיסה שלהם. אצל הערבים למשל אין על מה לדבר חוץ מקבורת שדה רגילה. במגזר היהודי, קשה במיוחד לשכנע את היישובים הקטנים. הם יגידו לך 'ככה קברו אצלנו תמיד'. הפתרון שלנו הוא להמתין שייאזלו מקומות הקבורה של היישוב, ואז להציע להם פתרונות קבורה אזוריים. ברגע שזה מחוץ למושב, לא בבית העלמין

< המודל שאנחנו מציעים", אומר הרב אוסטרופ, "חברי הקיבוץ שמעו ממני על הרעיון, ערכו הצבעה והכריעו בעדו. גם באחת הערים, שאת שמה אנחנו לא יכולים לחשוף עדיין, יש חברה קדישא גדולה אשר כבר מפתחת חלקה שכזו".

הוא מספר כי פתח קמפיין מאסיבי מול רבנים ממוגזר מגזרים. "התגובה הראשונית שקיבלתי מרבנים מהם הייתה 'חבל לדון על זה, ממילא אף אחד לא יסכים שיקברו אותו ככה'. הבנתי שאני צריך להוכיח שגם הציבור יהיה מעוניין לקדם את היוזמה. המרד שלי הוא התושבים של גוש עציון: המון אמרו לי 'אני מוכן להיות הראשון שייקבר בשיטה הזו'. אספתי חתימות של יותר מאלף איש, אורחים מן השורה שתומכים ברעיון. אני רוצה שנתחיל ליישם אותו כמערות שייחצבו בפאתי גוש עציון. יש שם מדרונות בעלי שיפוע חר מאוד, ואפשר בקלות 'להיכנס' לתוכם".

אתם מציעים להפעיל את הפתרון הזה גם כדי לפנות בתי קברות קיימים, ולהסב אותם לקבורה בשיטה שלכם?

"אנחנו לא מציעים להתעסק בבתי קברות ישנים. זה סיפור שהמדינה תצטרך לדעתי להתמודד איתו בעוד חמישים שנה, כי יהיו חלקות עצומות של קברים שאף אחד לא יפקוד, אבל אנחנו לא מתעסקים בזה".

שלושתכם באים מהמגזר הדתי-לאומי. לא היה כדאי שתצטרפו אליהם גם חילונים, ובעיקר חרדים? לא פשוט לשכנע את הציבור החרדי לחבור ליוזמה הלכתית שמגיעה ממגזר אחר.

"אנחנו צריכים לעבוד בקצב הנכון, ולא לחשוב שכבר בהתחלה נצליח בכל מקום", אומרת קראוס. "אני מאמינה שבסוף נשכנע את המגזר החרדי, ושזה יתפוס גם בבתי הקברות היהודיים בלונדון ובנייר יורק; הרי מצוקת הקרקע שם לא פחותה".

צילום: יוחנן זינדל - מלאש 90

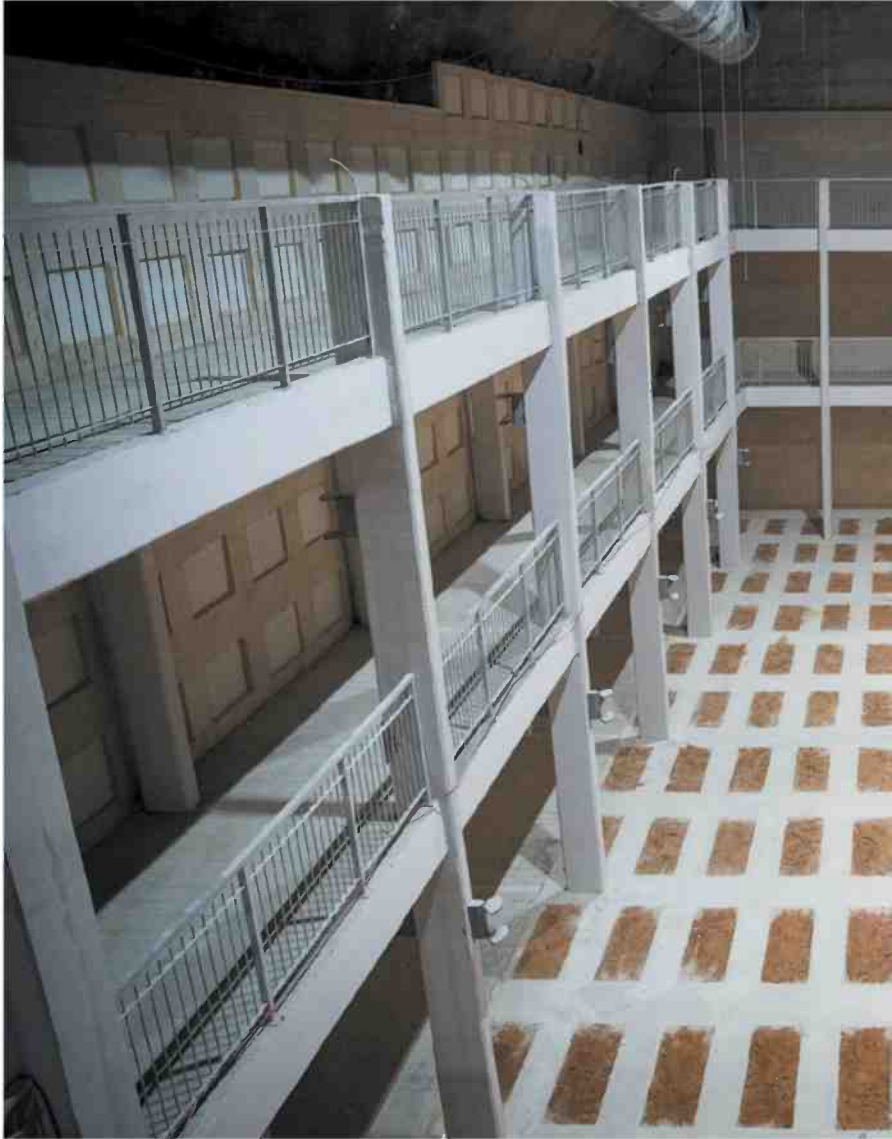

עבודות החפירה להקמת מנהרות עולם

71435973-9	01/2020	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 25	9/9	26.82x32.91
טורה וקהילה בעת העתיקה - מאת יאיר פורסטנבר - 25910					

גם הפתרון הקיים לא עובר חלק בגרון. קבורת "סנהדרין" בהר המנוחות, ירושלים

פסק כי הלכתית הקבורה מותרת. הרב יעקב רוז'ה

תמיכה מסויגת. הרב דוד לאו

רואה שיש ביסוס לצורת הקבורה הזו, ושהיא מופיעה במשנה ובגמרא, זה מדבר אליו. אני מאמין שנצליח לשכנע את גדולי הדור החדרים, ולבסוף את הציבור. המדינה יכולה גם לתגמל את מי שייקבר ככה, למשל לקבוע שזוגות יהיו זכאים להיקבר יחד ללא עלות נוספת." פורסטנברג: "ברגע שמנהל התכנון יאשר את קבורת ארץ ישראל כאופציה, האחראים על הנושא יראו שלחברות הקדישא יהיה אינטרס להציע קבורה שכזו." "מיות וקבורה זה נושא עדין ורגיש, שרוב האנשים מעדיפים לא להתעסק איתו", מסכם הרב אוסטרופ. "צריך לעורר שינוי תודעתי כדי שיהיו שזה בסדר הלכתית ומסורתית, ושגם מי שייקבר כך – יזכה לעולם הבא ולתחיית המתים". ■

היום. מי שאומר שדווקא 'קבורת ארץ ישראל' היא הקבורה היהודית חוטא לאמת, כי גם בעבר הייתה קבורת שדה כמו זו שנהוגה היום. אברהם אבינו נקבר במערת המכפלה, ולא פינו את קברו כעבור שנה. "ליקוט עצמות הוא פתרון קיצוני שלא מתאים לאוכלוסייה כיום במדינת ישראל, ולא משנה אם מדובר בדתיים או חילונים. להוציא את אבא מהקבר ולהעביר אותו לארון קטן זו טראומה לא פשוטה, ואני לא מכיר אנשים שיהיו מוכנים לעבור אותה. לדעתי יותר 'יהודי' לחזור לקבורה הצפופה, כפי שקברו הסנהדרין. הייתי רוצה שהרב אוסטרופ יעשה פיילוט אצלו בגוש עציון, לראות אם זה באמת עובד. אני צופה התנגדות גדולה לכך".

מנלה אף מתריע כי לשיטה המוצעת עשויות להיות השלכות מרחיקות לכת מחוץ לגבולות ישראל. "ישנם כיום הרבה מאוד מאבקים סביב בתי קברות יהודיים שהרשויות רוצות לפנות – בעיקר במזרח אירופה אך גם במדינות מוסלמיות. אם שיטה כמו ליקוט עצמות תהיה פופולרית בישראל, כל אותן ממשלות ועיריות יוכלו להגיד: אנחנו רוצים לבנות קניון על אדמת בית קברות יהודי עתיק, למה שלא נגקה את השטח?"

מה הפתרון שאתה מציע למצוקת הקבורה במדינת ישראל?

"חברות הקדישא אינן מחליטות על מדיניות ותכנון, אלא מבצעות את מה שממשלת ישראל החליטה בנושאי תכנון קבורה. אנחנו מבינים את האילוצים שגרמו למעבר לקבורה רוויה, אך ברור שאם ממשלת ישראל הייתה מקצה קרקע לקבורת שדה, היינו מעדיפים זאת. צריך להבין שמי שאומר שאין בישראל מספיק קרקעות לכל הקברים הצפויים, טועה. לפי החישוב שלי, 2,000 דונם יספיקו למאה השנים הקרובות.

"לקבורה בקומות יש יתרונות: יש צל בימים של שרב ועומס חום, ובחורף אפשר לקיים לוויית גם בימים גשומים. הרבה משפחות מציינות את זה לשבח. אבל לדעתנו צריך לתת מענה גם למי שלא רוצה להיקבר בקומות. העלינו את זה מול הרשויות, ואני מאמין שיימצא פתרון – אולי הקצאת קרקע לבתי עלמין נוספים, במקומות מרוחקים יותר." הרב אוסטרופ מודה כי להצעה שהוא מקדם צפויה עוד דרך ארוכה בהיבט התודעתי. עם זאת הוא מאמין כי בעזרת הסברה נכונה, ניתן להתגבר על הרתיעה. "הגיע אליי תושב מגוש עציון, שביקש רישיון מיוחד כדי להיקבר בחצר הבית שלו. הוא הסביר שהוא לא אוהב את חלופות הקבורה הרוויה הקיימות כיום: 'אני לא רוצה להיקבר בקיר', אמר לי. כשהראיתי לו את המקורות שמסבירים את עקרון הקבורה שאנחנו מציעים, הוא השתכנע. כשאדם רחי

אבל העלויות גבוהות מאוד.

"לעניין הכלכלי יש פתרון. הבעיה הייתה להעז, וגם לפתח טכנולוגיה מתאימה של חפירה ובניית הקברים. אפשר לעשות אותו הדבר במבנה שאיננו תת־קרקעי".

השאלה גם כאן היא האם אנשים יסכימו להיקבר במנהרות.

"אני חושב שישכימו. זה יפה וחדשני, יש בקבורה כזו חיבור לקרקע, וכבר יש פסיקות הלכתיות של רבנים בכירים מהמיינסטרים החרדי. נכון שלא כולם זורמים עם זה, למשל אנשי העדה החרדית".

אתם מעודדים פיתוח שיטות קבורה נוספות? "שיטת העבודה שאני מוביל כמנכ"ל היא לא לדלג על שלבים, כי זה יכול להחזיר אותנו עוד יותר אחורה. כרגע אני רוצה לראות איך יתפוס עניין הקבורה במנהרות, מבחינת ביקוש והיצע. כך גם לגבי מבני הקבורה בירקון.

אברהם מנלה, מנכ"ל חברה קדישא תל־אביב־יפו והמחוז ויו"ר פורום חברות הקדישא בישראל, מסויג עוד יותר. "אולי בעוד מאה שנה יהיה אפשר לשקול את הכיוון הזה", הוא אומר על היוזמה החדשה. "בלי להיכנס לעניין ההלכתי סביב ליקוט העצמות, צריך להבין שזה לא פשוט בכלל. אולי בתקופת המשנה ידעו איך לעשות זאת, אבל לא בטוח שהידע קיים

25-30 אחוזים מהנפטרים רכשו חלקת קבר בחיים

1,300 נפטרים הובאו מחו"ל לקבורה בישראל